

NGA NJERIU TEK ALGORITMI: ROLI I INTELIGJENCËS ARTIFICIALE NË RIDIMENSIONIMIN E TEORIVE TË PËRKTHIMIT

Doktorante Anna Maria Vasili

Departamenti i Gjuhës Angleze
Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës
E-mail: anna.maria@unitir.edu.al

Prof. Dr. Viktor Ristani

Departamenti i Gjuhës Angleze
Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës
E-mail: viktor.ristani@unitir.edu.al

PËRMBLEDHJE

Zhvillimet e fundit në inteligjencën artificiale (IA), sidomos modelet gjuhësore të avancuara, kanë vënë në pikëpyetje disa prej nocioneve tradicionale të përkthimit. Ky artikull shqyrton ndikimin e IA-së në ridimensionimin e teorisë klasike dhe funksionaliste të përkthimit, duke analizuar mënyrën se si konceptet e ekuivalencës, besnikërisë dhe funksionalitetit po rivlerësohen përballë përkthimit automatik. Përmes një analize teorike të literaturës bashkëkohore dhe rasteve konkrete nga praktika, argumentohet se IA nuk duhet parë vetëm si mjet teknik, por edhe si agjent epistemologjik që ndryshon perceptimin mbi vetë natyrën e përkthimit. Studimi thekson nevojën e një paradigme hibride, ku përkthyesi njerëzor dhe sistemi artificial bashkëjetojnë në një proces bashkëpunues. Kjo qasje e re sjell perspektiva të reja mbi autorësinë, përgjegjësinë dhe etikën e përkthimit në një botë gjithnjë e më të ndërruar teknologjike.

Fjalët çelës: besnikëria, ekuivalenca, inteligjenca artificiale, përkthimi automatik, paradigma hibride, teoria e përkthimit.

ABSTRACT

Recent advancements in artificial intelligence (AI), particularly in large language models, have challenged several traditional notions in translation studies. This article examines the impact of AI on the reshaping of classical and functionalist theories of translation, with particular attention to how concepts such as equivalence, fidelity, and functionality are being redefined in the age of machine translation. Drawing on contemporary theoretical debates and real-world practices, it argues that AI should not be viewed merely as a technical tool, but as an epistemological agent that transforms the very conception of translation. By analyzing the collaborative dynamics between

human translators and AI systems, the study underscores the need for a hybrid paradigm in which human creativity and machine efficiency coexist. This reconfiguration not only reopens debates on authorship, responsibility, and ethics in translation but also sheds light on emerging perspectives regarding the future role of translators in an increasingly technologically mediated world.

Keywords: artificial intelligence, equivalence, fidelity, hybrid paradigm, machine translation, translation theory.

1. Hyrje

Në epokën e transformimeve teknologjike, inteligjenca artificiale (IA) po ndryshon thelbësisht mënyrën se si kuptohet dhe praktikohet përkthimi. Tradicionalisht, përkthimi ka qenë perceptuar si një akt kryesisht njerëzor, i bazuar në aftësitë gjuhësore, kulturore dhe njohuritë kontekstuale të përkthyesit. Megjithatë, zhvillimet e fundit në fushën e IA-së — veçanërisht përparimet në përkthimin automatik dhe modelet gjuhësore të avancuara (p.sh., GPT) — kanë hapur një kapitull të ri në teorinë dhe praktikën përkthimore.

Ky artikull shqyrton sesi IA po ridimensionon teoritë klasike të përkthimit, duke shqyrtuar ndikimin e saj në konceptet e ekuivalencës, besnikërisë dhe funksionalitetit përkthimor. Artikulli argumenton se IA nuk duhet parë vetëm si një mjet teknik, por si një aktor epistemologjik që sfidon paradigmen tradicionale të përkthimit. Në këtë kontekst, lind nevoja për një paradigmë hibride, ku bashkëpunimi midis përkthyesit njerëzor dhe algoritmeve inteligjente formëson një model të ri të përkthimit.

Qëllimi i këtij studimi është i dyfishtë: së pari, të analizojë ndikimin teorik dhe praktik të IA-së mbi përkthimin; së dyti, të hulumtojë zbatimet etike, profesionale dhe kulturore që lindin nga integrimi i IA-së në procesin përkthimor. Në këtë mënyrë, artikulli synon të ofrojë një qasje kritike dhe gjithëpërfshirëse për të kuptuar sfidat dhe mundësitë që teknologjia e re sjell për fushën e përkthimit.

2. Përkthimi dhe teoritë klasike

Studimi i përkthimit ka një histori të gjatë që shtrihet nga konceptet themelore të përkthimit si transferim gjuhësor deri te teoritë komplekse funksionaliste dhe dekonstruktiviste. Tradicionalisht, përkthimi është konceptuar si një proces i bazuar në tri parime kryesore: ekuivalenca, besnikëria dhe funksionaliteti (Jakobson, 1959; Nida, 1964; Catford, 1965).

Ekuivalenca nënkupton një marrëdhënie kuptimore dhe stilistike midis tekstit burimor dhe atij përkthyer. Jakobson (1959) e ka përkufizuar ekuivalencën si aftësinë për të transmetuar të njëjtën kuptim në një gjuhë tjetër, duke theksuar rëndësinë e kontekstit dhe funksionit komunikativ.

Besnikëria lidhet me respektimin maksimal të përmbajtjes dhe stilit të origjinalit, një qasje që ka dominuar në teorinë klasike të përkthimit. Nida (1964) argumenton se besnikëria nuk është vetëm çështje saktësie fjalë për fjalë, por një proces që kërkon përshtatje kulturore dhe stilistike, për të ruajtur efektin e synuar të tekstit burimor.

Funksionaliteti, i trajtuar nga teoria “skopos” (Vermeer, 1989), vë theksin mbi qëllimin e përkthimit dhe nevojat e audiencës përfundimtare, duke e zgjeruar kështu kuptimin e përkthimit përtej transferimit të saktë të përmbajtjes.

Këto parime kanë shërbyer si shtylla kryesore të teorisë së përkthimit për dekada. Megjithatë, integrimi i inteligjencës artificiale në procesin përkthimor sjell sfida të reja që kërkojnë rishikim të këtyre koncepteve, duke bërë të domosdoshëm një debat të thellë mbi mënyrën sesi teoria klasike përputhet me realitetin teknologjik të shekullit XXI.

3. Inteligjenca artificiale dhe përkthimi

Në dy dekadat e fundit, zhvillimet në fushën e inteligjencës artificiale (IA) kanë revolucionarizuar përkthimin, duke e zhvendosur atë nga një proces ekskluzivisht njerëzor drejt një bashkëpunimi midis njeriut dhe makinës. Përkthimi automatik (machine translation – MT) ka evoluar nga algoritme të thjeshta statistikore në sisteme komplekse të bazuara në rrjete nervore artificiale dhe modele të mëdha gjuhësore, si GPT (Brown et al., 2020).

Këto teknologji kanë sjellë avantazhe të rëndësishme: përshpejtim të procesit të përkthimit, ulje të kostove dhe mundësi për trajtimin e volumit të madh të teksteve në kohë reale. Megjithatë, ato kanë sjellë edhe sfida të reja. Një nga çështjet kryesore është humbja e dimensionit kulturor dhe kontekstual në përkthimet e prodhuara nga makina (Koehn, 2020). Përveç kësaj, modelet e IA shpesh operojnë pa transparencë mbi procesin vendimmarrës, duke krijuar sfida për etikën dhe llogaridhënien në përkthim.

Nga një perspektivë teorike, përdorimi i IA-së kërkon rishikimin e konceptit të ekuivalencës dhe besnikërisë. Përkthimet automatike shpesh bazohen në probabilitete statistikore dhe modele gjuhësore më shumë se në analiza semantike të thelluara, duke ndryshuar kështu natyrën e asaj që konsiderohet përkthim “besnik”. Në këtë kontekst, shumë studiues (Shlesinger, 2021; O’Hagan, 2016) propozojnë kalimin drejt një paradigme hibride, ku teknologjia e IA-së nuk zëvendëson përkthyesin, por e transformon rolin e tij në një proces bashkëpunues dhe ndërdisiplinor.

Ky evolucion teknologjik hap një debat të gjerë mbi të ardhmen e përkthimit dhe rëndësinë e përshtatjes së teorive klasike të përkthimit me realitetin e epokës digjitale.

4. Paradigma hibride: bashkëpunimi njeri–makinë

Paradigma hibride përkthimore është një koncept që po fiton terren në teorinë dhe praktikën bashkëkohore të përkthimit, duke ofruar një model bashkëpunimi midis inteligjencës artificiale dhe përkthyesit njerëzor. Në vend që të shihet si një kërcënim për profesionin, ky model e riformëson rolin e përkthyesit si një “redaktor strategjik” që integron aftësitë njerëzore me kapacitetet e teknologjisë.

Kjo qasje thekson përfitimet e një ekosistemi ku përkthimi automatik shërben si fazë fillestare, ndërsa përkthyesi njerëzor përmirëson, rafinon dhe përshtat rezultatit për të ruajtur besnikërinë, funksionalitetin dhe dimensionin kulturor të tekstit (O’Brien, 2012; García, 2015). Kjo kërkon zhvillimin e kompetencave të reja në arsimimin dhe profesionin e përkthimit, përfshirë aftësitë teknike për përdorimin e mjeteve CAT, njohuritë mbi funksionimin e motorëve të IA-së, si dhe aftësitë kritike për vlerësimin e përkthimeve të automatizuara.

Paradigma hibride sjell gjithashtu një ndryshim në perceptimin e ekuivalencës. Në vend të një ekuilibri statik midis burimit dhe tekstit përkthyer, ajo propozon një “ekuivalencë dinamike”, e cila është e negociueshme dhe varet nga qëllimi, konteksti dhe audienca. Kjo qasje mbështetet në idenë se përkthimi është një proces përshtatës dhe kreativ, ku përkthyesi dhe algoritmi ndërveprojnë në një marrëdhënie komplementare (Shlesinger, 2021).

Në këtë kuadër, paradigma hibride nuk është vetëm një model teknik, por edhe një model epistemologjik që riformëson teorinë e përkthimit duke integruar dimensionin teknologjik në kuadrin kritik dhe metodologjik të fushës.

5. Implikime etike dhe profesionale

Integrimi i inteligjencës artificiale në procesin përkthimor ngre një gamë të gjerë çështjesh etike dhe profesionale që kërkojnë shqyrtim të kujdesshëm. Një nga çështjet më të diskutuara është përgjegjësia për saktësinë dhe cilësinë e përkthimit. Kur përkthimi realizohet pjesërisht ose plotësisht nga një sistem IA, lind pyetja: kush mban përgjegjësi për gabimet? Përkthyesi njerëzor, zhvilluesi i softuerit, apo vetë sistemi? (O’Hagan, 2016).

Një tjetër dimension etik lidhet me transparencën. Përkthyesit dhe përdoruesit duhet të jenë të vetëdijshëm për limitet dhe proceset e brendshme të sistemeve të përkthimit automatik. Mungesa e transparencës mund të çojë në keqkuptime dhe humbje të besueshmërisë në përkthim.

Po ashtu, përdorimi i IA-së ka implikime mbi privatësinë dhe mbrojtjen e të dhënave. Shumë platforma përkthimi online përdorin tekstet e përdoruesve për të trajnuar modelet e tyre, duke ngritur shqetësime ligjore dhe etike mbi pronësinë intelektuale dhe konfidencialitetin e informacionit (Knight, 2020).

Nga aspekti profesional, zhvillimi i IA-së kërkon një ripërcaktim të rolit të përkthyesit. Përkthyesit duhet të zhvillojnë aftësi të reja, duke përfshirë njohuritë

teknike për përdorimin e mjeteve të IA-së, aftësinë për të vlerësuar dhe korrigjuar përkthimet automatike, si dhe aftësinë etike për të menaxhuar implikimet e teknologjisë në punën e tyre. Kjo kërkon ndryshime në kurrikulën akademike dhe në trajnimin profesional, duke integruar module mbi IA, etikën dhe menaxhimin e projekteve përkthimore (García, 2015).

Në përfundim, implikimet etike dhe profesionale të përdorimit të IA-së kërkojnë një dialog të vazhdueshëm mes akademikëve, profesionistëve dhe zhvilluesve të teknologjisë, për të garantuar që përkthimi i së ardhmes të jetë një proces i kryer me përgjegjësi, transparencë dhe qëndrueshmëri.

6. Studime rasti dhe analiza

Për të kuptuar më mirë ndikimin e inteligjencës artificiale në ridimensionimin e teorive të përkthimit, është e dobishme të shqyrtojmë disa raste konkrete nga praktika bashkëkohore.

Rasti 1: Përdorimi i Google Translate dhe DeepL në përkthimin profesional

Platforma si Google Translate dhe DeepL janë bërë mjete të zakonshme në përkthimin profesional dhe personal. Një studim i Koehn (2020) tregon se përdorimi i këtyre mjeteve ka përmirësuar ndjeshëm shpejtësinë dhe efektivitetin e përkthimeve, por shpesh në kurriz të saktësisë dhe nuancave kulturore. Për shembull, përkthimet automatike mund të dështojnë në ruajtjen e tonit ose stilit të tekstit origjinal, duke sfiduar konceptin klasik të ekuivalencës dhe besnikërisë.

Shembull:

Teksti origjinal: Ai e tha këtë me gjysmë zëri.

Google Translate: He said this in a half voice.

DeepL: He said this in a low voice.

Përkthimi realizohet menjëherë dhe kuptimi bazë transmetohet, por shprehja “*me gjysmë zëri*” nuk i referohet vetëm volumit të zërit, por gjithashtu nënkupton hezitim, frikë, pasiguri.

Ndaj vërejmë, se në përkthimin automatik në anglisht “*in a low voice*” përshkruhet kryesisht volumi i zërit dhe nuk transmetohet domosdoshmërisht gjendja psikologjike e folësit.

Pra, ky shembull tregon, se ndonëse përkthimi automatik është i shpejtë dhe efikas, ai redukton shprehje të pasura shqipe në përshkrime teknike në anglisht, duke humbur dimensionin emocional dhe komunikativ.

Rasti 2: Integrimi i AI në industrinë e përkthimit letrar

Në botën e përkthimit letrar, përkthyesit po përdorin sisteme IA si mjet ndihmës për të prodhuar drafte fillestare të teksteve, të cilat më pas redaktohen nga specialistët. Një analizë nga Shlesinger (2021) tregon se kjo qasje përfaqëson një shembull të qartë të paradigmës hibride, ku përkthyesi vepron si një redaktor

kritik që ruan dimensionin estetik dhe kulturor të veprës. Ky model transformon rolin e përkthyesit nga një riprodhues i tekstit në një redaktor, duke sfiduar qasjet tradicionale në teori.

Rasti 3: Sfida e etikës në përkthimin automatik

Një nga rastet më domethënëse është përdorimi i përkthimit automatik në fusha me ndjeshmëri të lartë si drejtësia, mjekësia dhe diplomacia. Shlesinger (2021) dhe Knight (2020) argumentojnë se mungesa e transparencës dhe saktësisë në këto raste mund të ketë pasoja serioze ligjore dhe etike. Për shembull, një gabim në përkthimin e një dokumenti ligjor mund të ketë ndikime të mëdha juridike, duke theksuar nevojën për kontrolle të rrepta dhe bashkëpunim njeri–makinë.

Shembull:

Në vitin 2006, kompania kanadeze Rogers Communications lidhi një kontratë me Bell Aliant për përdorimin e shtyllave të transmetimit. Kontrata ishte anglisht–frëngjisht dhe juridikisht e detyrueshme në të dyja gjuhët.

Një fjali në frëngjisht lejohej të interpretohej si *“kontrata mund të zgjidhej në çdo kohë, me njoftim njëvjeçar”*, ndërsa versionin në anglisht sugjeronte se *“zgjidhja ishte e mundur vetëm në fund të një periudhe pesëvjeçare”*.

Ky dallim erdhi nga formulimi i paqartë dhe përkthimi jo-ekuivalent juridikisht i një klauzole kohore. Pasojat ligjore që u shkaktuan nga gabimi apo paqartësia në përkthimin e dokumentit ligjor:

- ◆ Rogers të mbështetej në versionin frëngjisht për ta zgjidhur kontratën më herët;
- ◆ Çështja përfundoi në gjykatë dhe më pas para CRTC (Canadian Radio-television and Telecommunications Commission) (CRTC, 2006);
- ◆ Vendimi i dha të drejtë Rogers-it;
- ◆ Bell Aliant humbi rreth 2.13 milionë dollarë kanadezë.

Ky rast demonstroi se gabimet ose paqartësitë në përkthimin e dokumenteve ligjore shumëgjuhëshe nuk janë thjesht çështje gjuhësore, por rrezik serioz juridik dhe ekonomik, i aftë të ndikojë drejtpërdrejt në vlefshmërinë dhe zbatimin e marrëveshjeve kontraktuale.

Përkthimi ligjor nuk toleron ambiguitet semantik. Edhe një ndryshim i vetëm në modalitet mund të ndikojë në vlefshmërinë e një akti juridik dhe prodhojë pasoja serioze ligjore dhe financiare.

Këto studime rasti konfirmojnë se inteligjenca artificiale po transformon përkthimin në një proces hibrid dhe se teoritë klasike duhet të riformulohen për t’iu përshtatur këtij realiteti të ri teknologjik.

7. Përfundime

Ky studim ka hulumtuar ndikimin e inteligjencës artificiale në ridimensionimin e teorieve të përkthimit, duke treguar se teknologjia nuk është thjesht një mjet ndihmës, por një faktor që transformon vetë konceptin e përkthimit. Nga analiza e teorieve klasike deri tek praktikatat bashkëkohore, rezultoi se IA ka krijuar një nevojë urgjente për rishikim të parimeve themelore të përkthimit, si ekuivalenca, besnikëria dhe funksionaliteti.

Paradigma hibride, ku përkthimi automatik dhe ndërhyrja njerëzore bashkëpunojnë në një proces integruar, paraqet një model të ri që reflekton realitetin e epokës digjitale. Ky model kërkon një ripërcaktim të rolit të përkthyesit, jo vetëm si një riprodhues i tekstit, por si një redaktor, një ndërmjetës kulturor dhe një menaxher i ndërveprimit me teknologjinë.

Nga ana etike dhe profesionale, integrimi i IA-së kërkon një qasje kritike dhe të përgjegjshme, duke përfshirë transparencën, respektimin e të drejtave të autorit dhe mbrojtjen e të dhënave, si dhe zhvillimin e kompetencave të reja për profesionistët e përkthimit.

Në të ardhmen, teoria e përkthimit duhet të kalojë drejt një kuptimi më fleksibel dhe dinamik, ku inteligjenca artificiale të shihet jo si një rrezik për përkthyesin, por si një partner strategjik që e pasuron procesin përkthimor. Përmes një dialogu të vazhdueshëm mes akademikëve, praktikës profesionale dhe teknologjisë, është e mundur të krijohet një model i qëndrueshëm për përkthimin në shekullin XXI — një model që ruan vlerën njerëzore dhe kreativitetin, përballë potencialit të pafund të algoritmeve.

BIBLIOGRAFIA

- BROWN, T., MANN, B., RYDER, N., SUBBIAH, M., KAPLAN, J., DHARIWAL, P. & AMODEI, D. (2020). *Language models are few-shot learners*.
- CAO, D. (2007). *Translating Law*. Multilingual Matters.
- Canadian Radio-television and Telecommunications Commission (CRTC), Decision 2006-45
- CATFORD, J. C. (1965). *A linguistic theory of translation*. London: Oxford University Press.
- GARCÍA, I. (2015). Translation and localisation in the age of intelligent machines. *The Journal of Specialised Translation*, (24), 92–109.
- JAKOBSON, R. (1959). On linguistic aspects of translation. In R. A. BROWER (Ed.), *On translation* (pp. 232–239). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- KNIGHT, W. (2020). The ethics of machine translation. *Communications of the ACM*, 63(6), 32–35.
- KOEHN, P. (2020). *Neural machine translation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NIDA, E. A. (1964). *Toward a science of translating*. Leiden: Brill.
- O'BRIEN, S. (2012). Translation as a process of adaptation and collaboration. In A. Chesterman, N. Gallardo San Salvador, & Y. GAMBIER (Eds.), *Translation as a profession* (pp. 15–28). Amsterdam: John Benjamins.
- O'HAGAN, M. (2016). *Translation and localisation in the age of intelligent machines*. Routledge.
- SHLESINGER, M. (2021). Translating in the era of machine translation: Challenges and perspectives. *Meta: Journal des traducteurs*, 66(2), 205–222.
- VERMEER, H. J. (1989). Skopos and commission in translational action. In A. Chesterman (Ed.), *Readings in translation theory* (pp. 173–187). Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.